

National Geographic Gözüyle I. Dünya Savaşı Başlarında Osmanlı Toprakları ve Düşündükleri

Onur KINLI*

Gazete bâyilerinde, kitapçılarda, hattâ süpermarketlerin ilgili reyonlarında görmeye alıştığımız; her ilgiye, her zevke uygun dergilerin sayısı gün geçtikçe artarken okurla buluşması uzun bir geçmişe dayanan yayınlar da abone kitlelerini genişletmeyi sürdürüyor.

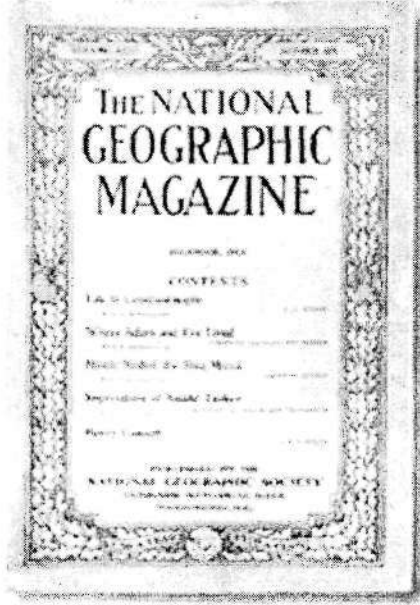
Bu dergilerden özellikle biri, merkezi Washington D.C.'de bulunan “**National Geographic Society**” (Ulusal Coğrafya Topluluğu) tarafından yayımlanan “**The National Geographic Magazine**” (NGM) (Ulusal Coğrafya Dergisi). Ülkemizde Türkçe olarak da yayımlanan dergi, özellikle görsel zenginliği ile büyük ilgi toplamakta. Tüm dünyada 31 ülkede, 8 ayrı dilde, 18 milyon aboneye ulaşan yayına ek olarak yine ülkemizde de yayın hayatına başlayan “**National Geographic Channel**” (Ulusal Coğrafya Kanalı) ın da sâhibi olan topluluk dünyanın en zengin görsel arşivini elinde bulundurmakla da tanınıyor.¹

“Coğrafya bilgisinin yayılması ve arttırılması” mottosuyla 13 Ocak 1888’de kurulan topluluk² uzun geçmişi ile geride bıraktığımız yüzyılın önemli olaylarına tanıklık etmiş ve bu tanıklığını aylık yayın organı ile okuruna ulaştırmaya çalışmıştır. İçeriğinin bu düsturla sınırlı kalıp kalmadığı tartışma konusu olmakla birlikte, dönem dönem topluluğun yönetim kurulunda bulunan kişilerin coğrafya ile bilimsel yakınlıklarının olmadığı da açıktır.³

1 Hürriyet Gazetesi, 08/09/2000: 5.

2 <http://www.nationalgeographic.org/birth/index.html>.

3 *National Geographic Magazine*, Vol.173, No.1 January 1988; *National Geographic Magazine*, Vol. 26, No.6 December 1914.

ABD dış politikasının 1823'den beri temeli olan "Monroe Doktrini"nin 'anti-koloniyalizm' ayağını⁴ fiilen askıya alıran, kimi kaynaklara göre de Amerikan Emperyalizminin doğuşu⁵ olarak tarihlendirilen 1898'deki İspanya'ya savaş ilânının dönemin ABD Başkanı **McKinley**'e nüfuzlu kişiler ve onların uzantıları olan basın tarafından dayatıldığı yönündeki iddiaları⁶ göz önüne alırsak bu makalenin konusu olan **NGM**'nin Aralık, 1914 sayısı ve bağlantılarının daha iyi sorgulanabileceği kanısındayız.

Memâlik-i Osmâniye Coğrafyası'nın İstanbul başta olmak üzere Orta Doğu, özellikle de Bağdat, Musul ve Kerkük bölgeleriyle yakından ilgilenen sayının editörlüğünü 1875 İstanbul doğumlu

Gilbert Hovey Grosvenor⁷ yapıyor. Tanıdık isimlerden -telefonun mücidi- **Alexander Graham Bell**'in de yer aldığı yönetim kurulunda 1908 İspanya-Amerika Savaşı'nda görev almış **Tuğamiral John Elliot Pillsbury**⁸, "**Chester Projesi**" kapsamında, iktisâdî ve siyâsî tarihimize yakından ilgili bir isim olan **Tuğamiral Colby Mitchell Chester**⁹, Kuzey Kutbu araştırmalarıyla tanınan **Orgeneral A.W.Greely** gibi asker kökenli üyelerin yanı sıra ABD Jeolojik Araştırma Müdürü **George Otis Smith**¹⁰ gibi üst düzey bir bürokratin, "**American Security and Trust Company**" nin başkanı **Charles J. Bell** ve "**Washington Loan & Trust Company**" nin başkanı **John Joy Edson** gibi ünlü bankerlerin de bulunması "kâr amacı güdülmeden(!)" kurulan toplulukla ilgili soru işaretlerinin oluşmasına neden oluyor.

4 Girgin 1975: 323.

5 Julien 1969: 60; Ataöv 1968: 79, 89.

6 Julien 1969: 60; Ataöv 1968: 73.

7 *Encarta 96 Encyclopedia*, Microsoft Corporation. "Constantinople" adlı kitabın yazarı ve İstanbul Robert Koleji'nde tarih öğretmenliği yapmış Edwin A. Grosvenor'un oğlu olan Gilbert H. Grosvenor aynı zamanda Alexander Graham Bell'in dâmadıdır. "Constantinople, (Londra, 1895)" için bkz: (The Encyclopedia of Islam, Vol: IV, Leiden, E.J.Brill, 1978, s.245).

8 *Webster's Biographical Dictionary*, (1948).

9 Can 2000: ix.

10 Yergin 1999: 221; Bu kişi daha sonra Federal Enerji Komisyonu'nda başkanlık görevine getirilmiş.

Derginin ticârî reklâmlar için ayrılmış bölümlerinde ilk göze çarpan, kapitalizmin girişimci ruhunun tipik bir örneği: Başlayalı henüz 4 ay olmuş savaş hakkında yazılmış “The Britannica Book of The War” adlı kitabın tam sayfa ilânı. Kullanılan slogan ise “Elbette, büyük savaşın esaslarını bilmek istiyorsunuz!”. Bir diğer reklâm ise 1905 yılında İstanbul’da gazyağı ve mâdenî yağlar pazarlama şirketi kuran¹¹ Standard-Oil Company’nin tröstü¹² Vacuum Oil Company’nin alt kuruluşu Gargoyle Mobiloils’e âit.

Topluluğun 1914-1915 dönemi programında yer alan, 15 gün aralıklarla düzenlenen toplantılarının duyurulduğu bölümde John D. Rockefeller¹³ tarafından kurulduğu belirtilen “International Health Comission” (Uluslararası Sağlık Komisyonu) ’ın toplantısı dikkatten kaçmıyor. Topluluk üyelerinin ABD petrol devi Standard-Oil ile akşam yemeklerine¹⁴ uzanan bağlantıları yapılan yayınların olası bir işbirliği doğrultusunda da değerlendirilebileceği seçeneğini bize sunuyor.

Sürekli bir yazar kadrosu barındırmayan NGM, gündem doğrultusunda birbiri ile ilgili makâleler yayımlamaya özen gösteren bir dergicilik anlayışı izliyor. Yukarıda değinildiği gibi dönemin Osmanlı topraklarında coğrafik, demografik, tarihsel araştırma ve gözlemlere dayanan, birbirinden ilginç fotoğraflarla dolu Aralık 1914 sayısının ilk makâlesi Harrison Griswold Dwight tarafından kaleme alınan “Life in Constantinople” (İstanbul’da Yaşam) başlıklı yazı.¹⁵ Öncelikle yazar hakkında

compression is the only basis of full power.

The monthly cost-difference in gasoline and oil is often startling.

There is quite enough to learn about your car without experimenting with lubrication.

You will find at the right a Chart of Automobile Recommendations which for a number of years has been a standard guide to correct lubrication. Note down the grade of Gargoyle Mobiloils recommended for your car. Insist that you get it.

You will then have oil that wears long because it protects well—oil that suits your motor.

GARGOYLE
Mobiloils
A grade for each type of motor

In having Gargoyle Mobiloils, it is wiser to purchase in original barrels, half-barrels and second tier and smaller cans. Look for the red Gargoyle on the container.

On request we will mail a pamphlet on the Comparison, Operation and Lubrication of Automobile Engines. It describes in detail the various engine features and gives their causes and remedies.

The vacuum grades of Gargoyle Mobiloils, purified to meet the highest test.

Gargoyle Mobiloils "A"
Gargoyle Mobiloils "B"
Gargoyle Mobiloils "C"
Gargoyle Mobiloils "Aerlic"

They can be secured from reliable garages, automobile repair shops, hardware stores and other motor supply merchants.

For information, kindly address any inquiry to our nearest office. The city and zone address will be sufficient.

VACUUM OIL COMPANY
Rochester, N. Y., U. S. A.

Wholesale and Retail Distributors of Mobiloils Lubricants for every kind of machinery. Obtainable everywhere in the world.

BRANCHES: London, Buenos Aires, Hong Kong, Shanghai, Hankow, Peking, Panama, San Francisco, St. Louis, New York.

“Mention the Geographic—it identifies you.”

11 Uluğbay 1995: 39.

12 Berber 1997: 113.

13 Standard-Oil’in kurucusu ve patronu

14 Yergin 1999: 110.

15 Bu makâle, Türkçe olarak çıkan National Geographic Dergisi’nin Temmuz 2001 sayısında “Tarihten Sayfalar” üst başlıklı yazı dizisinde “1914’te İstanbul’da Hayat” başlığıyla kısaltularak tekrar yayımlandı! Ancak her nedense çeviride, asıl metinde bulunan ve bu yazının kapsamı çerçevesinde sorguladığımız birçok nokta yer almamaktadır. Çalışmamızın çerçevesi dışına çıkmamak adına başka bir makâlenin konusu olabilecek bu eksik çeviriye ve nedenlerine bu yazıda değinmemeyi tercih ettik.

bilgi vermenin doğru olacağı düşüncesindeyiz.

1867- 1874 yılları arası “American Board of Comissioners for Foreign Mis- sions” ın İstanbul’daki temsilciliğini yapan **Henry Otis Dwight**’ın¹⁶ oğlu¹⁷ olan H.G.Dwight 1875 İstanbul doğumlu. Yazarın “*Constantinople, Old and New, (1915)*”, “*Stamboul Nights, (1916)*”, “*Persian Miniatures, (1917)*”, “*The Emperor of Elam, (1920)*” adlı kitapları da bulunuyor. Paris Barış Konferansı’nda Amerikan Heyeti’nde danışman¹⁸ olarak bulunan H.G. Dwight 1920-1925 yılları arasında Dışişleri Bakanlığı’nda özel uzman olarak görev yapmış.¹⁹

Modernleşen Şehir

Makâle, İstanbul’da özellikle 1908’den 1914’e kadar yaşanan değişimin önceki 200 yıldaki değişimden hızlı olduğu savıyla başlıyor. 1908 öncesinin geri kalmışlığını ise II.Abdülhamid tarafından konulan yasaklara dayandırıyor. Hattâ esprili bir üslûp takınarak şehirde elektrik lambasının olmayışını II.Abdülhamid’in ‘dinamo’nun, ‘dinamit’ ile ilgisi olduğunu düşündüğü için tahtını ezeli düşmanlarının bombalı saldırılarından korumak gerekçesiyle yasaklamasına bağlıyor. Avrupa şehirleri modernleşirken İstanbul’un 1908’e kadar bir *Ortaçağ* şehri olarak kalmasını birincil olarak komutasızlık ve zayıf iletişimle açıklayan yazar bu tarihten

16 *The Encyclopedia of Americana International Edition*, 1968: IX/ 446,447; Ansiklopedide ayrıca Henry Otis Dwight’ın “*Turkish Life in War Time (1881)*”, “*Treaty Rights of Armenian Missionaries in Turkey (1893)*” ve “*Constantinople and Its Problems (1901)*” adlı kitaplarının bulunduğu ve dönemin Yakın Doğu Amerikan Dış Politikası’nın belirlenmesinde önemli rol oynadığı belirtiliyor. Yine bu kaynakta H.O.Dwight’ın 1875-1899 yılları arasında ABCFM’nin Türkçe Yayınlar editörlüğünü yapmışa da değiniliyor. Bu yayınlar arasında Redhouse’un “*The American Board Mission*” için hazırladığı “*A Turkish and English Lexicon, (Constantinople, 1921)*” adlı sözlük de bulunuyor.

17 Wolf-Gazo 1996: 15-42. (<http://www.bilkent.edu.tr/~jast/Number3/Gazo.html>).

18 *Webster’s Biographical Dictionary* 1948: 458.

19 Bilmez Bülent Can’ın “*Demir Yolu’ndan Petrole Chester Projesi (1908-1923)*” adlı kitabının dizininde H.G.Otis Dwight ismi için 85. ve 219. sayfalar gösterilmiş. Ancak bu iki sayfada geçen isimler ayrı kişilere ait. 85.sayfada adı geçen Harrison Gray Otis Dwight’ın 1830’da “*American Board of Comissioners for Foreign Missions*” adına Türkiye’deki ilgili bölgelere gönderilen kişilerden biri olduğu belirtilmekte; 219. sayfadaki H.G.Dwight’dan da 1920’de Chester ile görüşen Dışişleri Bakanlığı Özel Uzmanı olarak bahsedilmektedir. Yapığımız araştırmalar sonucunda bu makâlenin yazarı olan Harrison Griswold Dwight’ın H.G.Otis Dwight’ın torunu olduğu bilgisine ulaşık. Aradaki zaman diliminin uzunluğu ve sadece ikinci isimlerinin farklılık göstermesi de bu bilgiyi doğrular nitelikte. Benzer bir hatâ da Çağrı Erhan’ın “*Türk-Amerikan İlişkilerinin Tarihsel Kökenleri*” adlı kitabının bibliyografyasında karşımıza çıkıyor. Yazar, H.G.Otis’e ait “*Christianity in Turkey (A Narrative of the Protestan Reformation in the Armenian Church)*, Londra: 1854” künyeli kitabı fişledikten sonra Henry Otis Dwight’a ait “*Turkish Life in War Time*, Charle Scribner’s Sons, New York, 1881” ve Harrison Griswold Dwight’a ait “*Constantinople Old and New*, Charles Scribner’s Sons, New York, 1915” künyeli kitapları da Harrison Gray Otis Dwight’a aitmiş gibi göstermiş. (*The Encyclopedia of Islam*, 1978: IV/ 241).

sonra İstanbul'un her alanda hızla modernleştiğini ısrarla vurguluyor. Ancak burada sözü edilen değişimin, Berkes'in ifâdesiyle 'Avrupa uluslarının doğuşuna benzer bir dönüşüm olmaması' nedeniyle modernleşme olarak tanımlanamayacağını belirtmek isteriz. Abdülhamid rejiminin, toplumu dış dünyaya kapatma çabası, dış dünyayı gelip bu toplumu etkileyecek duruma geçiriyordu. Yaşanan bu etkileşim, birçok geleneksel kurumun, tutumun, alışkanlık ve zevkin çözülmesiydi.²⁰

Etnik Çeşitlilik

"İrkların Karışmadığı Yer" alt başlıklı bölümde İstanbul'da bulunan çeşitli etnik grupların kaba-taslak bir dağılımı verilmiş. Buna göre nüfusun yarısı Türk, diğer yarısı Rumlar çoğunlukta olmak üzere Ermeniler, Yahudiler ve az miktarda Levanten fraksiyonlardan oluşmakta. Biraz abartılı olan bu oran²¹ birkaç cümle sonraki "Rumların da Türkler kadar burada bulunmaya hakkı var" söylemini destekler nitelikte. Yazar, Rumların gün gelip hiçbir Türkün yaşamadığı bir İstanbul'u hayallerinde yaşattığını da ekleyip yazının konusu olmadığı gerekçesiyle bu iddiasını fazla detaylandırmadan kozmopolit yapıya âit klişeleri sıralamış. Her etnik gurubun kendi dillerini konuşmayı sürdürdüklerini, kendi geleneksel giysilerini giymeye devâm ettiklerini ve geleneklerini yaşattıklarını, benzer bir durumun Batı Avrupa ve Amerika için olanaksız olduğunu belirtiyor. New York örneğinden yola çıkıp İstanbul'un bu karmaşık yapısını değerlendiren yazar, New York'a gelen bir göçmenin kısa zaman diliminde New Yorklu olabileceğini; ancak İstanbul için aynı durumun söz konusu olmadığını ifâde ediyor. Doğu ile Batı'nın buluştuğu yer olan İstanbul'da "gönüllü" bir karışımın yaşanmamasını Türklerin asimilasyon uygulamamasına bağlıyor. Ancak satır aralarında zâten asimilasyon uygulayamayacak bir toplum olduğu îma ediliyor. Türk nüfusun batının etkisine açık bir şekilde batının yaşam tarzını benimsemeğe eğilimli bir dönüşüm geçirdiği vurgulanıyor.

Evler ve Günlük Yaşam

Dwight, "Amerikan bakış açısına göre oldukça ilkel" olarak tanımladığı İstanbul evlerini ve evlerin numarasız oluşunu sokaklara isim verilmeyişini buna rağmen bir adres sorununun yaşanmamasını şaşkın bir ifâdeyle aktarıyor. Evlerin büyük çoğunluğunda su bulunmamasına karşılık "saka" kiralanarak bu sorunun üstesinden geldiği belirtilip, banyonun evlere yeni yeni girdiğine de yazıda yer

²⁰ Berkes 1978: 358.

²¹ Resmî oranlar için bkz: *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi* 1994: VI /110., ayrıca *The Encyclopedia of Islam* 1978: IV/ 243.

verilmiş. Temizlik kültürüne gönderme yapılırken Türk Hamamı'nın lafı dahi geçmiyor.

Meslekler

Yazıda küçük küçük alt başlıklar hâlinde değinilen İstanbul yaşamından dikkati çeken bir başka konu ise belirli etnik grupların tekelindeki meslekler. İlk olarak Hırvatların ve Karadağlıların -ki yazar tarafından farklı isim altındaki Sırlar oldukları özellikle vurgulanmış²²- bekçilik, bahçıvanlık gibi işlerle uğraştıkları anlatılıyor. Özellikle adalardan gelen Rumların ve Arnavutların kasaplık ve manavlık yaptıkları, dondurmacıların Üsküp'ten gelen Hıristiyan ve Müslümanlardan oluştuğu, kaldırım döşeyicilerinin Müslüman Arnavutlardan, tellâkların Sivaslı Türklerden, seyyar satıcıların ve hamalların ise Türklerden ve Kürtlerden oluştuğu belirtilmiş. Ayrıca Türklerin Hıristiyan evlerde hizmet etmediklerinden bahsediliyor. Çamaşır ve diğer işler için evlerde çalışan Rum kadınlarının Ermeni kadınlarına kıyasla güvenilir, eli-çabuk ve zarif oldukları ilk fırsatta vurgulanmış.

Grek unsurların mümkün olduğunca sık işlenmeğe çalışıldığı yazıda İstanbul yaşamına âit bir çok alışkanlığın ve uygulamanın Türklerin şehri fethinden önceki Bizans devrinden miras kaldığı uzun uzadıya anlatılıyor. Şehre çalışmak amacıyla çeşitli yerlerden göç eden etnik grupların âilelerini memleketlerinde bırakmaları ve yılın birkaç ayı onların ziyâretlerine gitmeleri gibi sosyal olguların yanı sıra şehrin ekonomik yapısının temeli olan lonca teşkilâtlanmasının da yine Bizans'tan kalma olduğu belirtilmiş.

Dwight'ın gözlemine göre modern endüstriye ayak direyen yegane loncalar olan Hamallar Loncası ve Kayıkçılar Loncası İstanbul Limanı'nı denetimleri altında tutuyor. Avusturya'ya Bosna-Hersek'i ilhâkı ve Yunanistan'a da ön saflarda yer aldığı Balkan savaşı nedeniyle duyulan hoşnutsuzluk süresince adı geçen devletlerin ticâretini boykot eden bu iki lonca önerilen mâlî teşvike rağmen hükûmeti de arkasına alarak boykotu sürdürmüş. Ancak yazar, hükûmetin bu desteği vermek konusunda ciddi çekinmeleri bulunduğunu; çünkü İstanbul ticâretinin neredeyse tamamının yabancı ellerde olduğunu vurguluyor.

Etnik meslekleşmenin bir diğer örneği olarak yazıda bütün kayıkçılık sektörünün "Kolkebisler" soyundan gelen Lazların elinde olduğu belirtilmiş. Yine bir Grek unsur

22 Bu iki etnik yapı için *Slav* denmesinin daha uygun olacağı kanısındayız. Hırvatlar *Sırp* değildir. Hatta, dünya tarihi, 20. yy'nin son çeyreğinden bu yana bu iki etnik grup arasındaki çatışmalara da sahne olmuştur. Yazıda böyle bir ayınlştırma yapılmasının nedenini, Hobsbawm'ın değimiyle 'hiçbir mantığı yokken' I.Dünya Savaşı sonrası Wilson Prensipleri doğrultusunda kıta Avrupası'nda oluşturulan Yugoslavya Devleti ve sebepleri ile açıklamanın mümkün olabileceğini düşünüyoruz.

ile alegori yapılarak Lazların "*Medeia*"²³ nin kanını taşıdıkları ifâdesi kullanılıyor.

Şehrin taşımacılık sektörünü oluşturan *hamallar* da Dwight'ın epey ilgisini çekmiş. Genelde bu işi yapanların Anadolu'dan gelen Türkler ve onların *Kürt kuzenleri* olduğu belirtiliyor. Günlük yaşamın her alanında karşılaşılan bu insanların taşımacılıkla sınırlı kalmayan birtakım görevleri olduğu da aktarılmış. Sözgelisi; kışlık yakacak için ağaç kesme hakkı hamallara verilmiş. Yine yazarın ifâdesine göre, eşyalarınızı kapınızın önündeki arabanıza taşıırken taşıyacağınız bölgenin hamalını kullanmak zorundasınız aksi takdirde yeni evinize ulaştığınızda bölgenin hamalları sizin işinizi yapmıyor. Ayrıca sözleşmeli hamallık da söz konusu. Yangın tehlikesine karşı eşyalarınızı kurtarmak için bölge hamallarıyla sâbit bir ücret karşılığı anlaşma yapıyorsunuz onlar da eşyalarınızı taşıma hakkını kazanıyor. Ancak Dwight, pazarlığın sıkı yapılması gerektiği üzerinde duruyor; çünkü hiç yangın olmaması durumunda bile belirlenen ücret ödeniyor. Yangından söz edilirken tulumbacılar da atlanmamış yazıda. Deniz suyunu kullanmamak gibi tuhaf bir inanca sâhip oldukları belirtilen tulumbacıların cesâretlerinden de bahsediliyor. Yazar, hemen her türlü uygulamanın yazılı kurallara değil de ülkenin her alanında etkili olan *âdetlere* bağlı olduğuna dikkat çekerek şehrin ekonomik yaşamına ilişkin konuyu kapatıyor.

Kültür, Sanat ve Spor Etkinlikleri

Dwight'a göre İstanbul'a gelen bir gezgin kendi eğlencesini kendi yaratmak zorunda. Günlük yaşamda *Ortaçağ*'ı yaşayan İstanbul'da tiyatro olmadığını hiç utanmadan, sıkılmadan belirten yazar sâdece yılın bir ayı, birkaç Türk Tiyatrosu'nun faaliyette olduğunu ekliyor²⁴. Atina'dan destekli Yunan Tiyatrosu'nun ise çok iyi olduğu buna rağmen birçok Avrupalı tarafından kıymetinin bilinmediği ifâde ediliyor.

Bir çok konuda olduğu gibi derin bir ayrımın Batı müziği ve yerli müzik arasında da olduğu yazarın gözünden kaçmamış. Dwight, çoğu Avrupalının düşündüğü şekilde Doğu müziğinin akortsuz olduğu tezine katılmadığını belirterek birkaç Rus bestecinin, eserlerinde başarılı bir biçimde *Arya* temalarını kullanmalarına dikkat çekiyor. Yazarın Doğu müziğinden neyi kastettiği ve bu müzik hakkında ne bildiği çok net olmamakla birlikte, bahsi geçen Rus bestecilerinin ve eserlerinin; Rimsky-Korsakov ve *Şebrâzad*'ı²⁵, Stravinsky ve *Babar Ayini*, Borodin ve *Prens İgor Operası* olduğunu düşünürsek bunların da Türk değil İran ve Arap Müziği

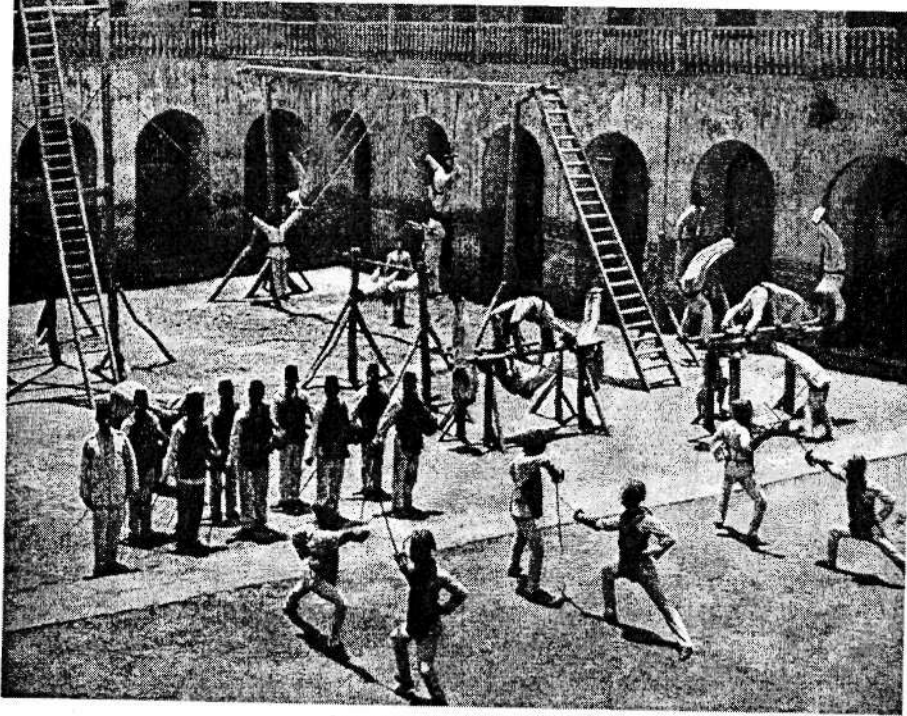
23 Yunan Tragedyalarında mitolojideki *Hekate*'ye karşılık gelen, kötü güçlere sâhip, çekinilen, korkulan yabancı.

24 Özellikle 1908'den sonra kurulan bir çok tiyatro topluluğu için bkz: And 1985: 1617.

25 Griffiths 1996: 116.

etkileri taşıdığı göz önünde tutmak gerekir.²⁶ Bütün bunlara ek olarak Dwight, Pera'da verilen bir iki yaylı dörtlü konseri dışında, 'saygın' bir orkestranın İstanbul'da hiç konser vermemiş olmasını -ki bu da tamâmen yanlış bir ifade²⁷- küçümser bir tavırla aktarmaktan da geri kalmamış.

Makâlede, resim, heykel ve müzecilik ile ilgili aktarılan bilgilerin doğruluğundan söz etmek mümkün değil. Dwight oldukça rahat bir üslûpla resim sergisinin adının dahi duyulmadığını belirtiyor. Halbuki 1883'te açılan Sanâyî-i Nefise Mektebi kuruluşundan itibaren sergiler düzenlemiş buna ek olarak da Şeker Ahmed Paşa 1900'de ilk kişisel sergiyi açmıştır.²⁸ İmparatorluk Müzesi olarak bahsedilen Müze-i Hümâyûn'un küçük ama seçkin koleksiyonunun anlatıldığı yazıda, derginin bir başka makâlesinde değinilen tarihî eser

Harp Akademisi'nde Spor

²⁶ Öztuna 1987: 54.

²⁷ Abdülmecid döneminde bir çok ünlü müzisyen İstanbul'a gelerek konserler vermiştir. Fransız Liszt, Henry Vieuxtemps sarayda konser veren meşhur besteci ve müzisyenlerdendir. Verdi'nin operaları da İstanbul'da sahnelenmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz: Aksoy 1985: 1212-1236; ayrıca, Erol 1998: 196-208.

²⁸ İskender 1985: 1308-1318.

kaçakçılığından hiç söz edilmemiş. Mahmud Şevket Paşa tarafından halka açıldığı belirtilen Askerî Müze'deki eserlerin ise ilkel metotlarla tasnif edildiği ve etiketlendiği belirtiliyor.²⁹

Kütüphaneler ve kütüphanecilik konusu da yukarıda belirttiğimizden farklı işlenmemiş. Uzun zamandır İstanbul'da bulunan kütüphanelerden yalnızca birkaçına, açıldıkları günden bu yana çok az yeni kitap eklendiği, var olan eserlerin de vak'ayi-nâmelerden, Türk ve Acem şiirlerinden, Kur'an ve tefsirlerinden oluştuğu, klâsik ve yabancı edebiyatla ilgili başvuru ve araştırmaların "hiçbir şey" içermediği belirtiliyor.

Dwight'a göre İstanbul'da spor adına söz edilebilecek fazla bir şey yok. II. Meşrutiyet ile birlikte hemen hemen sporun her dalında gösterilen aşama yok sayılıyor.³⁰ Yapılan tek spor yağlı güreş. O da rakibi devirebilmek için baştan aşağıya her türlü tutuşun serbest olmasından ötürü yazar tarafından *centilmençe* bulunmuyor. Genç Türklerin bir takım yeni eğlence biçimleri aşılamağa çalıştığının aktarıldığı bölümde bu tip yeniliklerin bir organizasyon sonucu benimsetilemeyeceği, ancak halkın hoşuna gittiği takdirde kabullenileceği belirtiliyor. Avrupalıların ise şehri, avcılık, binicilik ve su sporları için çok uygun bulduklarından söz edilmiş.

İklim

Makâlede son olarak İstanbul'un iklimine değinilmiş. Makâlenin geneline baktığımızda coğrafya ile ilgili tek yer de burası. *Herşeye rağmen*, Akdeniz İklimi'nin "şehrin gizli bir avantajı" olduğu söyleniyor. Bu bölümde İstanbul iklimi betimlenirken Amerika'daki birçok bölgenin iklimiyle özdeşlikler kurulmuş. İstanbul yazının Delaware, New Jersey, Long Island ve Massachusetts'den serin geçtiği; Boğaz'ın Temmuz ve Ağustos'ta Atlantik'teki Cape Cod kadar soğuk olmadığı ama Maine Sâhili'ndeki kadar da ısının yükselmediği anlatılıyor. Yazar, tüm bu özellikleriyle İstanbul'un mükemmel bir sayfiye yeri olduğunu belirtip; -pek şans tanımamakla birlikte- dünyanın bu güzelliği keşfetmesini dileyerek yazısını tamamlıyor.

Değerlendirme

Kaç kuşaktır misyonerlik faaliyeti yürüten ve Türkiye üzerine çalışan Dwight Ailesi'nden H.G.Dwight'ın, yukarıda adı geçen birçok konuda yanlış bilgiye sâhip olduğunu düşünmenin ve bu yazıyı mâsum bir gezi-gözlem yazısı olarak değerlendirmenin safdillik olacağı kanısındayız. Çok garip ki İstanbul geziliyor

29 Seçkin koleksiyonun küçük olmasının nedenleri için bkz: Eyice 1985: 1596-1603; ayrıca Askerî Müze'nin

1908 sonrası batılılaşması için bkz: Eralp 1985: 1604-1606.

30 Yıldız 1979; ayrıca, Atabeyoğlu 1985: 1474-1518.

ve Osmanlı Mîmârîsi'ne âit hiçbir örnekten söz edilmiyor. Sözü edilen tek mîmârî eser, görkemi ve gösterişiyle Aya Sofya. Bunun da nedeni açık, çünkü Aya Sofya İstanbul'da Bizans'ı hatırlatan en değerli yapı. İstanbul'un kültür ve sanat yaşamı aktarılırken söz konusu tarihten çok daha önce batılı anlamda faaliyette bulunan pek çok tiyatro topluluğunun yanı sıra Karagöz, Meddah ve Ortaoyunu gibi Türk Kültürü'ne âit seyirlik oyunların da görmezden gelinerek, özel anlamda sanatı, genel anlamda köklü bir kültürü olmayan, gelenekleri de batı etkisi altında çözülmekte olan, medeniyetten uzak bir "Türk gürûh" imgesi yaratılmaya çalışılıyor.

Hiçbir şüpheye yer kalmadan görüyoruz ki, yazıda asıl yapılmak istenen; batı medeniyeti karşısında onun antisi olarak yer almış bir Türk imgesi yaratmak. Müzik, resim, tiyatro, spor gibi batı medeniyetinin temel taşları kabul edilen pek çok ögenin Türklerde bulunmadığına yönelik ifâdeler sürekli göze çarpıyor. Her yönden medenî olan Yunan toplumunun inşâ ettiği *Constantinople*'ü haksız bir şekilde sâhiplenen ama beceriksizliğinden ötürü de tüm ekonomik yaşamı azınlıklara bırakan Türklerin hiçbir alanda batı medeniyeti içerisinde yer almadığı ve alamayacağı vurgulanmak isteniyor.

"Âdem ile Havvâ'nın Yaşadığı Yer"

Derginin ikinci makâlesi ilki kadar ilginç ve bir o kadar da düşündürücü. **Frederic ve Margeret Simpich** tarafından kaleme alınan yazı, görünüşte Bağdat'ı anlatan sıradan bir gezi yazısı. Bin bir Gece Masalları, Simbad, Âdem'in doğduğu yer, Bâbil Toprakları gibi her tür mistik çağrışımın etkili bir şekilde okuyucuya sunulmasıyla başlayan yazı *modern insanın* bu kayıp toprakları ehlileştirmek, maden ve petrol yataklarını açmak için geri döndüğü; bu sâyede *Cennet'in Bahçesi*'nin yeniden yapılacağı yargısıyla asıl amacının ne olduğu yönünde ilk sinyali veriyor. Fırat'ın İran tarafında kalan doğu yakasından Yeni-Bağdat olarak söz edilmiş. Gösterişli evlerin, yabancı temsilciliklerin, ticaret ofislerinin, zengin Yahudilere, Rumlara, Ermenilere ve Suriyelilere âit gösterişli evlerin bulunduğu Yeni-Bağdat diğer yakayla kıyaslanıyor. Genç Türklerin bölgeye para yatırdıkları, Modern Bağdat'ın yönetimindeki kişilerin, modern Avrupa'nın en iyi okullarında eğitim görmüş oldukları özellikle vurgulanmış.

Şehrin konumu gereği Orta Doğu için bir gözetleme kulesi niteliğinde olduğu, bu nedendir ki İngiltere, Rusya ve Almanya'nın diplomatik gözlemcilerini bölgeye gönderdikleri belirtilmiş. Asırlardır haritası değişmemiş bölgede *toprağa-aç* ulusların ajanlarının Orta Doğu'daki sancılı dönemi izledikleri ve *pek yakındaki* değişikliği bekledikleri vurgulanıyor. Bunların hangi uluslar oldukları hakkında bir ipucu verilmemiş.

“Cennetin Bahçesi'nin Yeniden Yapılanması” alt başlıklı bölümde bölgedeki ekonomi ve tarım ile ilgili faaliyetler bütüncü altına alınmış. İşini bilen Yahudi ve Ermenilerin Amerika'ya yün, hurma ve halı sattıkları, Manchester'dan da bir yılda 5 milyon dolarlık parça mal aldıkları belirtilmiş. Fırat boyunca sıralanmış kahvehânelerde geceleri nargile içen simsarların taktıkları fesler dâhil, lambalardaki gaz-yâğının ve daha bir çok şeyin dışarıdan geldiği anlatılıyor. Yarı-Avrupâi giysiler içindeki Ermeni ve Kildânî gençlerden oluşan gruplar, bölgenin geçirdiği değişimin önemli belirtileri olarak sayılıyor. Yazının tamamında 25.000 kişilik “6. Türk Ordusu”nun varlığından başka Türk nüfus ile ilgili bir bilgi verilmemiş. Aşağı yukarı 4000 Arabın Musayeb'de, Dicle'den Bâbil Ovası'na Amerika'dan gelen makineler ile kanal açmakta olduğu haberi bölgedeki tarımın yavaş yavaş patlayacağı sinyaliyle duyuruluyor. Yazıda, yapılan hesâba göre tüm bölgenin modern tarıma geçmesinin mâliyeti 130 milyon dolar. Başarılı bir şekilde işlenebilecek olan alan 12,5 milyon acre³¹ olarak belirlenmiş. Ancak yazarın ifâdesine göre bu arâzinin henüz 3,5 milyon acre'lik bölümü işleniyor. Bu sonuç yazarı daha ince hesaplara götürmüş; acre başına 37 dolardan fazla bir miktarın gerektiği belirtiliyor. Bağdat'ın güneyinde Karun Nehri bölgesinde petrol kuyularının faaliyete geçtiği, 20 bin tonluk boru hattının yine Amerika'dan gelerek döşendiği ve bölgede iyi eğitilmiş Amerikalıların çalıştığı anlatılmış. Kömürün fiyatının ton başına 15 ile 20 dolar arasında değiştiğine ama artık bölgede petrolün kullanıldığına dikkat çekilmiş.

Makâlenin kalan kısmı bölgedeki kadınlar ve günlük yaşamlarıyla ilgili. Bu noktada makâleye yönelik eleştiriler Edward Said'in oryantalizm analizinde temellenen feminist-psikoanalitik bir yaklaşımla mümkün olabilir.³² Ancak bu tarz bir eleştirinin başka bir makâleye konu olacak kadar derin açılımlarının bulunması burada ayrıntılı bir çözümleme yapmamızı engelliyor. Yalnız, Oryantalist söylemlerin çıkışının sömürgeciliğin dorukta olduğu döneme denk düştüğü ve doğulu ötekiyi bilme arzusuyla iktidar arzusunun bu söylemlerde nasıl kaynaştığı³³ göz önüne alınırsa böyle bir bölümün **Simpich**lerin yazısında neden yer aldığı daha bir netlik kazanacaktır. Üçüncü dünya kadınının yazıdaki temsilinin tamâmen *ethno-centric* bir zihniyetin ürünü olduğunu, batılı kadının yaşam deneyimlerinin idealleştirildiğini ve doğu için kabul edilen cinsel eşitsizliğin aynı zamanda ırksal ve kültürel bir sınıflama yaratmak için kullanıldığını belirtmekle yetinelim.

31 1 acre = 0.404 hektar

32 Said 1995.

33 Yeğenoğlu 1996: 108.

“Asya Türkiyesi’nden İzlenimler”

Dergideki son makâlenin yazarı, 1900’lerden beri Avrupa ve ABD basınında Ermeni sorununun tuttuğu yerde katkısı olan bir kişi. Dwight gibi misyoner bir ana-babanın çocuğu olarak 1881’de Antep’te doğan **Stephen Van Rensselaer Trowbridge**³⁴, misyoner bir papaz olarak uzun süre Orta Doğu’da çeşitli coğrafyalarda bulunmuş, bir süre Amerikan Kızıl Haçı Kahire Komitesi sekreterliği görevini üstlenmiş.³⁵

“Asya Türkiyesi’nden İzlenimler” başlıklı yazı, yazarın ifâdesiyle Adana ve Halep Bölgeleri’nde geçirilen beş yıllık bir süre sonucu edinilmiş deneyim ve gözlemlere dayanıyor. Trowbridge, at sırtında kat ettiği 4,000 millik yolun Türk insanını ve Türkiye Coğrafyası’nı yakından tanımak adına çok önemli bir fırsat olduğunu da vurgulamış.

Bu izlenimlerin okura aktarıldığı bölüm, Türklerin bölgedeki yedi yüz yıllık hükümlerinin antik mîmârîyi yok ettiği, buna karşın hiçbir anıtın yapılmadığı hattâ ve hattâ bu zaman zarfında yol, köprü gibi alt yapı hizmetlerinin bölgeye götürülmediği savıyla başlıyor. Bulgarlara ve Ermenilere yönelik katliam suçlamaları nedeniyle de bir çok Amerikalının Türklere karşı önyargılı olduğuna yazıda yer verilmiş. Ancak Türklere yönelik düşmanca tutumlarda E.Gladstone’un³⁶ büyük payının olduğu hattâ Shakespeare’in oyunlarındaki Türklere yönelik olumsuz dokunduruların da etkili olabileceği yazar tarafından belirtiliyor.

Yukarıdan da anlaşılacağı üzere Trowbridge’in ilginç bir üslûbu var. Belki de kendine göre objektif bakış açısını koruma adına Türklere karşı olumsuz her yargıdan sonra onu biraz olsun hafifletecek bir öge kullanıyor. Ancak bunu

34 <http://home.att.net/~wbmaynard/19thcpasquaney.doc>

Ayrıca, resmî bir bağ tespit edememekle birlikte; Antep ve Maraş’ta uzun yıllar görev yapmış olan ve Uygur Kocabaşoğlu’nun “Kendi Belgeleriyle Anadolu’daki Amerika” başlıklı kitabında “.....önde gelen Amerikalı misyonerlerden birisi” olarak tanımladığı Tillman C. Trowbridge ile olan soyadı benzerliği bu kişinin oğlu olabileceği ihtimalini güçlendiriyor. Tillman C. Trowbridge ve bölgedeki diğer misyonerlerin faaliyetleri ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz: Kocabaşoğlu 1989.

35 *The Treatment of The Armenians in The Ottoman Empire 1915-16*, documents presented to Viscount Grey of Fallodon Secretary of State for Foreign Affairs By Viscount Bryce , <http://www.ukans.edu/~libsites/www/Armenians/a1.htm>, For Official Use, Miscellaneous No. 31 (1916), Zeytun ve Kilikya Bölgeleri ile ilgili raporlar Trowbridge tarafından hazırlanmış. Yazarın “Antoura, The Shelter of a Thousand Tragedies” (Syrian Orphanage Press 1918) adlı kitabının yanı sıra, tam adı tespit edilememekle birlikte, 1909’da Antep üzerine yazdığı bir kitabı daha bulunuyor.

bkz: <http://www.deakin.edu.au/~kstudyg/alevikrd.html> ve <http://www.deakin.edu.au/~kstudyg/jaimes.html>

36 1809-1898 yılları arası yaşamış İngiliz devlet adamı. İki defa başbakanlık yapmış, tanınmış Türk düşmanıdır.

yaparken de hâfızaları tâzeleyerek “Bulgar ve Ermeni katliamı” gibi malzemeleri kullanmayı ihmâl etmiyor.

Trowbridge’e göre (Turkish Nation) *Türk Ulusu*’nun Almanya, Rusya, İngiltere tarafından düzenlenmiş ve iyi plânlanmış bir işgâl karşısında ayakta kalması imkânsız. Balkan yenilgisi de bunun önemli bir kanıtı. Toprak kayıpları ve siyâsî prestijin sarsılmasının nedeni de *Constantinople*’deki yönetim boşluğu ve siyâsî yozlaşma.

Bölgenin antik ve siyâsî tarihinin anlatıldığı bölüm, tarihi zenginliğin Türklerin elinde çarçur olduğu anafikri çevresinde işleniyor. Toros ve Amanos Dağları’nda bulunan birçok Ermeni kalesi, yazara Ermeni Kralları’nın Sis Şehri’nden bölgeyi idâre ettikleri zamanları çağrıştırıyor. Bir önceki yazıda olduğu gibi bölgedeki Türk nüfusunun adı yine geçmiyor. 1638’ de St.John Şövalyeleri’nin Antep Şehri’ni Türklerin vahşi akınlarına karşı koruduklarından bahsedilmiş. Bölgede Amerikan Kız Okulu’nun³⁷ yapımı sırasında yapılan kazılarda çıkan paraların St.John Şövalyeleri’nin Müslüman saldırıları karşısındaki son direnişinden kaldığı belirtiliyor. Almanların çeşitli bölgelerde yaptıkları kazılar sonucu büyük miktarda tarihi eseri Berlin Müzesi’ne götürdüklerinden de söz ediliyor.

Yazının devâmında yine ilkel tarım, verimli kullanılmayan ormanlar, değerlendirilmeyen imkânlar sıralanmış. Türk Hükûmeti’nin bir Orman İşleri Bürosu oluşturduğu ancak câhillik, tembellik ve yolsuzluklardan ötürü hiçbir işe yaramadığı belirtilmiş. Trowbridge, yazının görünüşteki maksadını fazlasıyla aşan ifâdelerinden çekinmiş olacak ki “... bu makâlenin amacı Amerikalıların Türkiye’de neler yaptıklarının aktarılması değil” demek gereği duymuş.³⁸ Amerikan misyonerliğinin bölgedeki etkinliklerinden, açtıkları okul, hastâne ve kiliselerden uzun uzun söz eden Trowbridge, Amerikalı üreticilerin bu pazarı keşfetmeye başladıklarını da belirtmiş.

Çok zor olan ulaşım şartlarının ilkel metotlarla daha da zorlaştığı ancak güvenilir ve modern bir hükûmetin kontrolü altında zorlukların üstesinden gelinebileceği vurgulanıyor. Bir Amerikan arabasının Halep’ten Bağdat’a 57 saatte geldiği fakat devletin posta servisinin aynı yolu 13 günde kat ettiği, sıradan bir kervanın ise 21 günde yolu tamamladığı çarpıcı bir örnek olarak okura sunuluyor.

“Türk Hakkında Son Bir Değerlendirme” alt başlıklı bölüm, batıdaki Türk aleyhtarlığının üzerine oturduğu temelleri özetlemek adına oldukça çarpıcı. H.G. Dwight’ın yazısının son bölümünde kullandığı “herşeye rağmen” ifâdesinin kapsamını da açıklar nitelikte. İlk vurgulanan nokta, Türklerin bilimi reddeden

37 Adı geçen okul 1876’da Central Turkey College adıyla kurulmuş. Ermeni Protestan Kiliseler Birliği’nin tam kontrolü altında eğitim vermiş. Tehcir’den sonra Suriye’ye taşınarak Aleppo College adını almış.

Arık hizmet vermiyor. bkz: Reed 1933: 549.

38 Trowbridge 1914: 609.

ve hâlâ karanlık çağı yaşayan bir topluluk olmaları. İkincisi, modern batı medeniyetine zıt bir dine mensup olmaları. Bir diğer nokta, *Kızıl Sultan* olarak yazıda adı geçen Abdülhamid'in despotizminin ülkede yaptığı yıkım. Son olarak da Ermenilere ve Suriyelilere yönelik fanatik ve acımasız katliamlar. Trowbridge, kendi ifâdesiyle *tüm bunlara rağmen*, Türklerin yürekli ve arkadaş canlısı olmalarından ötürü insanlık için önemli olduklarını vurguluyor. Türklerin Tanrı inançlarının -ki Hıristiyanlıktaki Tanrı imgesinden farklı olduğunun üzerinde durulmuş- kuvvetli olduğu belirtilerek; 1895'deki Antep katliamında Hacı Ağa adlı bir Türk'ün canı pahasına Amerikan Hastanesi'nin önünde durup yıkıma izin vermemesi etkileyici bir üslûpla anlatılıyor.

Fotoğraflar

Buraya kadar içeriklerini özetlediğimiz makâleleri destekleyen görsel malzemeler de eleştirel bir bakışı gerektirir nitelikte.

H.G. Dwight, makâlesini çoğunluğunu kendi çektiği birbirinden ilginç fotoğraflarla süslemiş.³⁹ Toplam 25 fotoğrafın 6'sı Uluslararası Haber Ajansı'na âit. Özellikle İstanbul Limanı fotoğrafların konusu olmuş. Bunlardan birinin altına düşülen ek bilgide Liman'ın Manhattan'ın gökdelenlerinden yoksun New York Limanı'na benzediği belirtilmiş. Bir başka fotoğraf ise askere kayıt olan gençlerin toplandığı meydandan. Bu fotoğrafın altındaki açıklama ise erkeklerin taktığı fes üzerine. Eskiden feslerin vişne ve kiraz gibi meyvelerin sularıyla boyandığı, sentetik boyanın bulunuşundan sonra ise Fransa ve Almanya'da üretildiği belirtiliyor. Bir diğer fotoğrafta merdivenlere oturmuş gençli ihtiyarlı bir kalabalık görünüyor. Altında bir grup Türk'ün savaş haberlerini tartıştığı yazarken açıklayıcı bir diğer küçük notta tartışmanın Doğu'da en yaygın vakit geçirme biçimi olduğuna değinilmiş. "İvır-zıvır" birçok konuda saatlerce felsefe yapıldığı ve her konuda münâkaşa çıkabileceği ilginç bir üslûpla belirtiliyor. Dergideki hemen hemen en ilginç fotoğrafın konusu İstanbul'da seyyar bir kasap. Kasabın omzunda taşıdığı kalın sopanın her iki ucunda iki yüzülmüş koyun bacaklarından asılı duruyor. Makâlede sıkça sözü geçen hamallar da yük taşırken ve kahvede otururken Dwight'in objektifine yakalanmış.⁴⁰ Kütükler taşıyan bir mavnanın da seyir hâlindeyken fotoğrafı çekilmiş. Aya Sofya'nın dış kapısının fotoğrafının altındaki açıklayıcı bilgide Prof.Pasparrigopulos'un hesapları doğrultusunda yapının mâliyetininin 64 milyon dolar olduğu, Roma'daki St. Peter'in ise 48 milyon dolardan aşağı bir

39 Wolf-Gazo, J.Dewey'in İstanbul'u ziyaretinden önce muhtemelen H.G.Dwight'in İstanbul ile ilgili fotoğraflarını gördüğünü ve ilk izlenimlerini bu fotoğraflardan edinmiş olabileceğini belirtiyor.

40 Hamallar Kahvesi'nin konu olduğu bu fotoğraf 23/05/1991 tarihli Milliyet Gazetesi'nde "18'inci yüzyılda bir kahvehane ve müşterileri" alt başlığı ile kaynak gösterilmeden aynen yayımlanmış.

fiyata mâl edildiği belirtiliyor. Bu özelliğiyle Aya Sofya'nın Hıristiyan Mîmârisinin en önemli ve en çok para harcanan örneği olduğuna dikkat çekiliyor. Anadolu ve Rumeli Hisarı'nın ardarda fotoğraflarının konulduğu sayfaları son olarak Çanakkale'deki Kilit Bahir'in ön cepheden bir fotoğrafı tâkip ediyor.

Gerek Margaret ve Frederic Simpich'in gerekse Stephen Van Rensselaer Trowbridge'in yazıları Fırat'ın, Dicle'nin hayat verdiği Mezo-

Bir grup Türk savaş haberlerini tartışırken

potamya'nın verimli topraklarının fotoğraflarıyla bezenmiş. Nehirlerin derin ve geniş olduğu alanlarda yapılan her tür taşımacılık fotoğraflarla tespit edilmiş. Harran Ovası, kümbet evler, Bağdat'taki Türk Askerlerinin eğitildiği Askerî Okul ve eğitim sırasındaki askerler de objektife yakalanmış. Bağdat'ta atların çektiği tramvaylar, kalabalık Bağdat Pazarı, Bağdat sokakları ve antik şehir girişi doğunun *herşeye rağmen* gizemini ve çekiciliğini vurgulamak adına özenle seçilmiş.

Derginin tamâmında etkin bir şekilde kullanılan fotoğraflar, bizi fotoğrafın teknolojik temelli inandırıcılık yönünü, ya da gerçekte nesnellüğünden öte kurgulanmışlığı düşünmeye itiyor. Teknolojiyi dolayısıyla bilimselliği arkasına almış fotoğraf karesi kendini gerçeğin temsili olarak sunuyor. Bir fotoğraf makinasının en önemli parçasına *objektif* adının verilmesi de bu gerçeklik illüzyonuna güvenmeye zorluyor. Oysaki fotoğrafçının *neyi*, hangi ortamda, *neden* karelediği sorusuna verilecek cevap fotoğraf karesinin özneliği gerçeğini ortaya koyuyor. Özellikle **Dwight** ve **F.Simpich** tarafından karelenen nesnelere âit oldukları toplumun mükemmel bir temsilcisiymiş gibi anlatılanların bir kanıtı olarak sunuluyor. Bu noktada fotoğrafın diğer herşey gibi objektiflik bir yana aslında ideolojik bir malzeme olduğu ortaya çıkıyor.

Sonuç

Dergide son olarak Türkiye'nin Asya'da kalan coğrafyasının bir haritası verilmiş. Haritada Ermenistan ve Kürdistan olarak tanımlanmış bölgeler göze çarpıyor. Dergi özelinde **National Geographic Magazine**'in adı geçen coğrafyaların tanımlanması konusunda günümüze kadar uzanan maksatlı ve ısrarlı tutumunun⁴¹, Türkiye-ABD ilişkilerinde ABD yaklaşımının tarihçesi açısından denge noktalarını aydınlatığı düşünülebilir.

41 Douglas 1959: 48-88; Hitchens 1992: 35-61.

Özellikle Trowbridge'in yazısında göze çarpan ve yüceltilen Ermeni unsurlar, ilk makâlenin yazarı H.G.Dwight'ın, Ermeni propagandasının en önemli destekleyicisi olan "American Board of Comissioners for Foreign Missions"⁴² in Türkiye'deki ilk ayağı olan H. O. Dwight ile olan akrabalık bağı; aynı şekilde editör G.H.Grosvenor'un yine bu misyonun kurduğu okul olan Robert Koleji ile bağlantısı; yönetim kurulunda bulunan Amiral Colby M.Chester'in meşhur projesinin Türkiye'de reklamını Pastırmacıyan, Noradongıyan, Nazır Halaçyan gibi Ermenilerin yapması⁴³ ABD'nin Türkiye/Osmanlı ile ilişkilerinde Ermenilerin tuttuğu yeri örnekliyor. Bütün bu isimlerin de I.Dünya Savaşı başlarında, 1914 Aralık'ında henüz tarafsız olan bir ülkede çıkan popüler bir yayın organında buluşması rastlantı olmasa gerek.

Her fırsatta işlenen Ermeni propagandasının altı kurcalandığı zaman ilginç sayılabilecek bulgularla da karşılaşılıyor. Bilâl Şimşir "Ermeni Propagandası'nın Amerikan Boyutu Üzerine" adlı makâlesinde adı belirtilmeyen bir Amerikalı Misyoner'den şu alıntıyı yapmış: "*Filistin'den Anadolu'ya gelen bir gezginci, büyük doğal kaynakları ve geniş olanakları bulunan bir ülkeyle karşılaşır. Toprağı verimli değerli madenleri sonsuz bir ülke. Türk buradan atılırsa ve burada uygun bir başka egemenlik kurulursa o zaman Cook's Parties and Gaze's Tourists şirketinin yayınlarında şabane Toros ülkesini okuruz. Kilikya kapıları turiste açılır...*"⁴⁴ Filistin'den Anadolu'ya yolculuk ve Kilikya ister istemez bize **Stephen Van Rensselaer Trowbridge**'i çağırıştırıyor. Buna ek olarak Türkiye'de açılan Amerikan Konsolosluklarının da ilk işlerinden birinin Anadolu'nun yerüstü ve yer altı zenginlikleri üzerine ayrıntılı raporlar hazırlamak⁴⁵ olduğu düşünülürse Amerika'nın, Türkiye üzerindeki emellerini gerçekleştirmek için meşrû bir araç oluşturmak adına Türkiye'deki -kendi ifâdeleriyle korunmaya muhtaç- Hıristiyan unsur olan Ermenileri kullandığı yargısına ulaşmak çok da zor olmuyor.

ABD'de Ermeniler üzerinden Türk aleyhtarlığının diplomatik kanallardan da yürütüldüğünün en önemli kanıtı da kuşkusuz ABD'nin eski Türkiye Büyükelçisi Henry Morgenthau'nun günlüğünden oluşan "Ambassador Morgenthau's Story" (Büyükelçi Morgenthau'nun Öyküsü) adlı kitaptır. Osmanlı başkentinde konuşulan 4 dilden (Türkçe, Fransızca, Rumca, Ermenice) hiçbirini bilmeyen Morgenthau'nun, kâtibinin Agop Andonyan ve hukuk müşâvirinin de Arshag K. Schmavonian adlarında Ermeniler olduğunu düşünürsek adı geçen kitabın içeriğinde neler olabileceğini tahmin etmek pek güç olmayacaktır.⁴⁶

42 Şimşir 1989: 99; ayrıca Şimşir 1985: 79-124.

43 Berkes 1975: 100.

44 Şimşir 1985: 111.

45 Şimşir 1985: 110.

46 Lowry 1991: 12-15.

Bilindiği üzere, ABD Başkanı Wilson'un 8 Ocak 1918'de Kongre'de barışın temeli olarak açıkladığı 14 ilke, savaş sonrası kurulacak düzenin ABD güdümünde şekilleneceği sinyallerini veriyordu. ABD Dışişleri Bakanlığınca görevlendirilen bilim adamları, Türkiye'nin koşullarını inceleyip değerlendirmiş ve daha 1918 Haziran'ında hazırladıkları bir raporu Wilson'a sunmuştu. Bu raporun Ermeniler ile ilgili bölümü, bölgede kurulacak Ermenistan Devleti'nin Amerika'nın geleneklerine ve demokrasi anlayışına ters düşeceği şeklinde olmasına rağmen, Doğu Anadolu'da bağımsız bir Ermenistan'ın kurulması taraftarı olan Wilson, Orta Doğu Yardım İşleri Yöneticisi olan Herbert Hoover tarafından da bölgenin stratejisi ve jeopolitisi hakkında uyarıldıktan sonra hatırlayacağımız üzere General Harbord'u inceleme için görevlendirmişti. Harbord henüz görevine başlamadan, Ağustos ayında İstanbul'a gönderilen notada Kafkaslar'daki Ermeni katliamlarının önlenmesi, aksi hâlde 12.maddeyle tanınan bağımsızlık haklarının geri alınabileceğinin belirtilmesi⁴⁷ Wilson iktidarının Türkiye siyasetinin ne merkezde olduğunu göstermektedir.

Tarihsel süreç içinde çeşitli kılıklara bürünen emperyalizmin belki de en tanınmış politikasını İttihat ve Terakki'nin kurucularından Ahmed Rıza "Batı'nın Doğu Politikası'nın Ahlâken İflâsı" adlı kitabında çok net bir şekilde dile getiriyor: "*Bir memleketi istilâ etmek ve halkının servetine el koymak için herhangi bir vesile bulunamazsa, buraların halkının ikinci derecede bir ırka mensup oldukları ve insâniyet için tehlike teşkil ettikleri ileri sürülür, ilâhi bir hak sâhibiymiş gibi, onlara medeniyetin nimetlerinden tattırılacağı iddia olunur...*"⁴⁸ NGM'nin Aralık, 1914 sayısında da karşılaştığımız politikanın bundan farklı olmadığı açıkça görülüyor.

Tüm bu hatırlatıcı bilgilerin ışığında, derginin bu sayısının, dönem koşulları gereği âkıbeti belli olmayan Anadolu ve Orta Doğu'da ortaya çıkabilecek yeni dengelerin içinde yer alması kuvvetle muhtemel Amerikan hâkimiyetini meşrû kılacak uygun gerekçelerin yine ABD tarafından belirlenen demokrasi ve insan hakları kalıplarına uydurularak kamuoyuna sunulması ve olası müdahalelerde kamuoyu desteğinin sağlanması için yönetici elitler ve çıkar odaklarınınca derletildiği iddiasını ortaya koyuyoruz.

Dönem dönem Türkiye'nin karşısına çıkarılan Ermeni Sorunu, Kürt Sorunu gibi sorunların Batı'daki barbar Türk-Müslüman imajının bir tehdit unsuru olarak korunması adına Türkleri dışarıda bırakan bir ırkçı tutumun da ötesinde temel olarak, ekonomik ve siyâsî pek çok çıkar ilişkisinin iç içe girdiği, ortaya çıkışından bu yana önemini hiçbir zaman yitirmeyen **Doğu Sorunu** olduğu kanısındayız.

47 Akgün 1985: 331-346.

48 Ahmed Rıza 1982: 27.

KAYNAKLAR

Araştırmalar

- AHMED RIZA (1982), *Batı'nın Doğu Politikası'nın Ablâken İflâsı*, Fransızca aslından çeviren: Ziyad Ebüzziya, İstanbul: Üçdal Neşriyat.
- AKGÜN, Seçil (1985), "Kurtuluş Savaşı Başlarında Türk Ermeni İlişkilerinde ABD'nin Rolü", *Tarih Boyunca Türklerin Ermeni Toplumuna İle İlişkileri Simpozyumu (8-12 Ekim 1984 Erzurum)*, Ankara: Atatürk Üniversitesi Rektörlüğü Yayınları, ss. 331-346.
- AKSOY, Bülent (1985), "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Musiki ve Batılılaşma", *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, cild.5, ss. 1212-1236.
- AND, Metin (1985), "Tanzimat ve Meşrutiyet Tiyatrosu", *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, cild.6, ss. 1608-1622.
- ATABEYOĞLU, Cem (1985), "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Spor", *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, cild.6, ss. 1474-1518.
- ATAÖV, Türkkaya (1968), *Amerikan Belgeleriyle Amerikan Emperyalizminin Doğuşu*, Ankara: Doğan Yayınevi.
- BERBER, Engin (1997), *Sanclı Yıllar: İzmir 1918-1922*, Ankara: Ayrac Yayınları.
- BERKES, Niyazi (1975), *Türk Düşününde Batı Sorunu*, Ankara: Bilgi Yayınları.
- BERKES, Niyazi (1978), *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, İstanbul: Doğu-Batı Yayınları.
- CAN, B.Bülent (2000), *Demir Yolu'ndan Petrole Chester Projesi (1908-1923)*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- DOUGLES, O.Williams; DOUGLES, H.Mercedes; "Baghdad to Istanbul", *National Geographic Magazine*, (January 1959), Vol. CXV, No:1, ss. 48-88.
- ERALP, Tahir N.(1985), "Askerî Müze", *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, cild.6, ss. 1604-1606.
- ERHAN, ÇAĞRI (2001), *Türk-Amerikan İlişkilerinin Tarihsel Kökenleri*, İstanbul: İmge Yayınları.
- EROL, Ayhan (1998), "Siyasi Bir Eylem Olarak Osmanlı Devleti'nde Batı Müziği", *Tarih ve Toplum*, 178 (Ekim 1998), ss. 196-208.
- EYİCE, Semavi (1985), "Arkeoloji Müzesi ve Kuruluşu", *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, cild.6, ss.
- GİRGİN, Kemal (1975), *Çağdaş Politika ve Diplomasi El Kitabı*, Ankara: İş Bank.Yayıncılık.
- GRİFFİTHS, Paul (1996), *Modern Music A Concise History*, Malta: Thames and Hudson Inc.
- HİTCHENS, Christopher; "Struggle of The Kurds", *National Geographic Magazine*, (August 1992), Vol. 182, No:2, ss. 35-61.
- İSKENDER, Kemal (1985), "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türk Resmi", *Tanzimat'tan*

Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi, cild.5, ss. 1308-1318

JULIEN, Claude (1969), *Amerikan İmparatorluğu*, çev: T.Saraç, A.Gülercan, Ankara: Hitit Yayınları.

KOCABAŞOĞLU, Uygur (1989), *Kendi Belgeleriyle Anadoludaki Amerika*, İstanbul: Arba.

LOWRY, W. Heath (1991), *Büyükelçi Morgenthau'nun Öyküsü'nün Perde Arkası*, İstanbul: İsis Yayınları.

ÖZTUNA, Yılmaz (1987), *Türk Müsâkîsi*, İstanbul: Türk Petrol Vakfı Lâle Mecmuası Neşriyatı.

REED, Arthur Cass, Ed.D., D.D. (1933), "Near East Higher Education", *Educational Yearbook of the International Institute of Teachers College*, New York City: Columbia University, ss. 543-562.

SAİD, Edward W.(1995), *Şarkiyatçılık*, çev: Berna Ülner, İstanbul: Metis Yayınları.

ŞİMŞİR, N. Bilâl (1985), "Ermeni Propagandasının Amerika Boyutu Üzerine", *Tarih Boyunca Türklerin Ermeni Toplumı İle İlişkileri Sempozyumu (8-12 Ekim 1984 Erzurum)*, Ankara: Atatürk Üniversitesi Rektörlüğü Yayınları, ss. 79-124.

ŞİMŞİR, N. Bilâl (1989), *Documents Diplomatiques Ottomans Affaires Armeniennes*, Vol.II (1894-1895), Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

ULUĞBAY, Hikmet (1995), *İmparatorluktan Cumhuriyete Petrolpolitik*, Ankara: DailyNews Yayınları.

WOLF-GAZO, Ernest (1996), "John Dewey in Turkey: An Educational Mission", *Journal of American Studies of Turkey*, <http://www.bilkent.edu.tr/~jast/Number3/Gazo.html>.

YEĞENOĞLU, Meyda (1996), "Peçeli Fantaziler: Oryantalist Söylemde Kültürel ve Cinsel Fark", *Oryantalizm, Hegemonya ve Kültürel Fark*, İstanbul: İletişim Yayınları.

YERGIN, Daniel (1999), *Petrol*, çev: Kamuran Tuncay, Ankara: Türkiye İş Bankası Yayınları.

YILDIZ, Doğan (1979), *Türk Spor Tarihi*, İstanbul: Eko Matbaası.

Sürelî Yayın ve Gazeteler

Hürriyet Gazetesi, 08/09/2000.

Milliyet Gazetesi, 23/05/1991.

National Geographic Magazine, Vol.173, No.1 (January 1988).

National Geographic Magazine, Vol. 26, No.6 (December 1914).

Ansiklopediler ve Sözlükler

Webster's Biographical Dictionary, (1948), Springfield, Mass.,USA: G & C. Merriam Co. Publishers.

Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, (1994), İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını.

Encarta 96 Encyclopedia, (1996), Microsoft Corporation.

The Encyclopedia of Americana International Edition, (1968), U.S.A.

The Encyclopedia of Islam, (1978), Leiden: E.J.Brill.

İnternet Adresleri

<http://www.deakin.edu.au/~kstudyg/alevikrd.html>

<http://www.deakin.edu.au/~kstudyg/jaimes.html>

<http://www.nationalgeographic.org/birth/index.html>

<http://www.ukans.edu/~libsite/wwi-www/Armenians/a1.htm>

<http://www.bilkent.edu.tr/~jast/Number3/Gazo.html>

<http://home.att.net/~wbmaynard/19thcpasquaney.doc>

<http://www.nationalgeographic.org/birth/index.html>